

фізико-географічними особливостями, пам'ятками, курортно-лікувальними об'єктами (води, грязі, водоймища та ін.).

2. Вибір ландшафтної-геохімічних профілів та полігонів передбаченого геоекологічного моніторингу.

При цьому встановлюються контакти з місцевими природоохоронними, господарчими органами, ознайомлення з існуючою надрукованою та рукописною літературою, яка стосується даної РЗ.

З позиції особливостей геолого-структурної будови РЗ можуть бути умовно поділені на прості та складні. Під простими розуміються території, в яких гірські породи залягають субгоризонтально згідно з водоносними горизонтами. Під складними, тобто, в яких простежується порушення суцільності залягання порід, складчастість, тектонічні та інші порушення. Крім того, враховуючи характер захищеності геологічного середовища (насамперед водоносних горизонтів основних динамічних середовищ тепломасоперенесення) від техногенного впливу потрібно виділяти відриті, закриті та змішані території.

Так, для Полісся характерні лісові, лісостепові закриті та змішані геологічно прості типи територій. Для північного Причорномор'я - рівнинні, степові, закриті, геологічно прості, а для прибережно-морських територій - степові, закриті, відкриті, змішані, геологічно складні, рідко прості типи. Для Карпат - гірсько-лісові, складні, рідко прості, відкриті та змішані типи, а для передгір'я - лісові, лісостепові, геологічно прості, рідше складні закриті та змішані типи. В процесі польового рекогносцирувального обстеження та вибору ключових ландшафтної-геохімічних профілів та полігонів проводиться вибіркове вивчення розрізів та опробування основних складників природних середовищ - біосу, ґрунту, порід, поверхневих та підземних вод в обсягах, необхідних для загальних уявлень про характер та інтенсивність техногенного зараження ДРРЗ.

На основі проведених досліджень та рекогносцирувального обстеження територій ДРРЗ складається попередній перед проектний план рекреаційного освоєння цієї території.

УДК 502+55 (477.8)

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ ГОРГАН

А.В.Мельник, Т.М.Лаврук

Львівський національний університет імені Івана Франка, 79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41, тел. (0322) 96-47-44

Рассмотрены перспективы использования рекреационных ресурсов Украинских Карпат, на примере природного региона Горган. Проанализированы и оценены рекреационные ресурсы природных компонентов (рельефа, геологического строения, климатических условий и ресурсов, внутренних вод и водных ресурсов, почвенно-растительного покрова), а также ландшафтных комплексов (низменнотеррасовых, нижне- и высокотеррасово-долинных, горно-ущельных, низкогорных хвойно-лиственных, среднегорных). Предложены последующие научные исследования с помощью сплошного полевого картографирования.

The recreational assessment is made for relief, climatic conditions, inland water, soil cover and vegetation cover in Gorgany - one of the least disturbed by economic activities regions in the Ukrainian Carpathians. The landscape recreation resources are characterized according toitudinal mestnost.

До пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку Карпатського регіону України належить створення потужного рекреаційного комплексу. Першочерговими завданнями в зв'язку з цим є всестороннє вивчення його рекреаційних ресурсів як природних, так і історико-культурних [2, 3].

Рекреаційний потенціал регіону уже давно перебуває в полі зору дослідників. Поряд із детальним вивченням рекреаційних особливостей окремих територій, важливих перш за все для санаторно-курортного лікування і туризму, проведено комплексне географічне вивчення регіону для цілей оздоровлення і відпочинку [4, 5, 8, 9, 10, 11, 12], які створюють базу для подальших досліджень.

Українські Карпати — один із найперспективніших у рекреаційному відношенні регіон України. Тут наявні потужні природно-ресурсні можливості для організації різноманітних як літніх, так і зимових видів рекреації – санаторно-курортного лікування, відпочинку і туризму. Для організації масового відпочинку населення особливої уваги заслуговує Гірсько-карпатська туристично-оздоровча рекреаційна система. Саме мальовничі гірські ландшафти, які характеризуються високою розчленованістю рельєфу, чергуванням гірських хребтів і долин, покритих лісами, крутих схилів і безлісних випуклих вершин, помірним кліматом, повноводними струмками і ріками, пам'ятниками природи, багатством ягід і грибів, є найбільш привабливи-

ми для відпочинку і туризму (пішохідного, водного, гірськолижного), спортивних занять, рибальства і мисливства.

За останні півстоліття рекреація в Українських Карпатах отримала значний розвиток. Сформувався такі відомі рекреаційні зони, як Яремчанська, Ворохтянська, Верховинська, Рахівська, Свалявська, Славська та інші [10, 11]. Однак в умовах сучасної стратегії розвитку Карпатського регіону України цього не достатньо. Тому поряд з реконструкцією і розвитком існуючих рекреаційних систем важливим є створення нових, які б відповідали сучасним міжнародним стандартам як за рівнем інфраструктури, так і за якістю рекреаційних ресурсів. З цієї точки зору на особливу увагу заслуговують Горгани — один з найбільш цікавих і перспективних у рекреаційному відношенні природний регіон Карпат [6].

Із двох основних груп рекреаційних ресурсів на сьогодні значно краще вивчені історико-культурні і набагато слабше природні, що пов'язано з трудомісткістю і складністю польових фізико-географічних досліджень. При цьому необхідно зосереджувати увагу на комплексному ландшафтному вивченні окремих фізико-географічних регіонів. Перший позитивний досвід таких досліджень має місце в Чернівецькій області [1], який необхідно поширити на інші частини Українських Карпат.

У зв'язку з цим об'єктом даного дослідження є один із слабовивчених у рекреаційному плані фізико-географічний район Карпат — Горгани. В його межах лише добре вивчено рекреаційний потенціал басейну Прута на території Карпатського національного парку [7], а решта території потребує дослідження. Основним нашим завданням було проаналізувати і оцінити рекреаційні ресурси окремих природних компонентів, з одного боку, і ландшафтних комплексів, з другого, та обґрунтувати шляхи найбільш раціонального з рекреаційної точки зору використання кожної ландшафтної місцевості.

Рельєф, геологічна будова і їх рекреаційне значення. Рельєф Горган представлений системою низько- і середньогірних хребтів, які простягаються з північного заходу на південний схід. Вони прорізаються поперечними річковими долинами Пруту, Бистриці Солотвинської і Надвірнянської, Лімниці і Свічі. Міжхребтові пониження усаджували притоки першого порядку цих рік, які є відносно короткі — (2-6 км) і мають поздовжнє загальнокарпатське простягання. Найбільш мальовничими є хребти Сивулі (1818 м), Добошанки (1754 м), Ігровця (1804 м), Аршиці (1553 м) та інші.

З геологічної точки зору територія складена флішовими породами крейдового і палеогенового віку, які являють собою різне за потужністю (від кількох сантиметрів до десятків метрів) нашарування пісковиків і глинистих порід. Гірські хребти складаються з флішу, в якому переважають пісковики, пониження між ними вповнені глинистими сланцями, аргілітами і алевролітами.

Рельєф має м'які обриси, порівняно пологі пригребневі схили, куполоподібні і стогоподібні вершини та круті середні частини схилів. Однією з найхарактерніших унікальних рис ландшафтів Горган є поширення на гребенях хребтів вище межі лісу кам'яних розсипів, які часто спускаються вниз у лісову зону. Скелясті гребені, кам'яні розсипи та осипища яскраво відрізняють Горгани від інших районів Карпат і є дуже цікавими для туризму.

Другою характерною рисою природи є поперечні ерозійні долини рік з глибоким врізом. Вони бувають вузькими, там де річка прорізає тверді пісковики, і широкими, улоговиноподібними - в межах сланцевих порід. Такі улоговини (наприклад, Вигодська) є зручними для заселення і будівництва об'єктів рекреації.

Отже, рельєф Горган, що зумовлений особливостями геологічної будови, будучи сильно розчленованим, з випуклими гребенями, крутими схилами, чергуванням вузьких ущелиноподібних і широких річкових долин, є сприятливим для розміщення об'єктів рекреації та для пішохідного, гірськолижного, водного та інших видів відпочинку.

Кліматичні умови і ресурси. Клімат Горган загалом, помірно-континентальний, прохолодний, вологий. Залежно від висоти над рівнем моря тут виділяється помірна і прохолодна термічні зони і лише найвищі гіпсометричні рівні (1500 м і більше) займає холодна зона.

Середні липневі температури в лісовому поясі становлять 15-20° С тепла, а середня температура січня — 6-14° С нижче нуля. З підняттям у гори відбувається пониження температури на 0,4° С на кожні 100 м висоти. Термічні ресурси вегетаційного періоду (активного розвитку рослин) в річкових долинах значні і становлять 1900-1700° С. Ці суми цілком достатні для росту і розвитку багатьох сільськогосподарських і плодоягідних культур.

Річна сума опадів становить 700-800 мм у низькогір'ї і 1000-1100 мм у середньогір'ї. Сніговий покрив встановлюється в першій декаді листопада і зникає в другій-третьій декадах квітня. Його товщина становить 30-45 см. Літо загалом не жарке, із достатньою кількістю сонячних днів (особливо в липні-серпні), зима довга і прохолодна.

Атмосферна циркуляція і вітровий режим характеризується переважанням морського повітря помірних і північних широт Атлантичного океану та континентального повітря Арктики, з одного боку, поширенням гірсько-долинних вітрів вздовж поперечних річкових долин з другого. Отже, в Горганах переважають вітри з південного заходу згідно з простяганням поперечних річкових долин. В гірських долинах переважають вітри з невеликою швидкістю — від 0 до 2 м/с.

Кліматичні умови території в поєднанні з чистим, цілющим повітрям, збагаченим фітонцидами хвойних порід, творять цінні кліматичні ресурси для кліматолікування. Середньорічна кількість сприятливих для кліматотерапії днів у Горганах становить 197 і є досить знач-

ним порівняно з іншими районами Карпат [11, 12].

Внутрішні води і водні ресурси. Річкова сітка регіону характеризується сильною розгалуженістю (її густина становить $1,3 \text{ км/км}^2$), великими нахилами русла (65 м/км) і значною швидкістю течії ($1-2 \text{ м/с}$ і більше). Долини рік вузькі і глибокі, місцями розширені, русла покриті галькою і валунами, на схилах берегів русел часті відслонення з виходами екзотичних флішових порід. Ріки мають дощове, снігове і ґрунтове живлення з невеликою тривалістю льодоставу – близько 50-60 днів, з частими паводками протягом року.

Характерною рисою басейнових систем рекреаційних зон є численні джерела у верхніх та нижніх частинах схилів, з чистою, прозорою, придатною для пиття водою, які дають початок багатьом струмкам, а також чергування вузьких ущелиноподібних і широких ділянок поперечних річкових долин.

Наприклад, річка Бистриця Солотвинська бере початок з-під найвищої вершини Горган – г.Сивулі (1836 м. н.р.м.). При виході в передгір'я долина її має ширину 1,5 км, вглиб гір вона поступово звужується і біля с. Гута має всього 400 м.

Підземні води рекреаційних зон мають мінералізацію в межах 0,1-1,5 г/л. Вони м'які, з добрими смаковими якостями. Основні компоненти сольового складу – гідрокарбонати кальцію і магнію, рідше хлор, сульфати.

Отже, багатство поверхневих і підземних вод рекреаційних зон є сприятливим рекреаційним чинником як з естетичної точки зору, так і для водних видів відпочинку – купання, ловлі риби, водних видів спорту.

Ґрунтово-рослинний покрив як важливий чинник рекреації. Горгани – один із найбільш заліснених гірських районів Карпат. Ліси тут становлять 75 % від усієї площі, сінокоси і пасовища – 20 %, під ріллею, дорогами і будівлями – 5 %. Для рослинного покриву характерна чітко виражена висотна поясність. Нижній пояс до висоти 1200 м н. р. м. утворюють букові ліси з домішками смереки та ялиці. З чагарників зустрічаються малина, чорниця, ліщина, шипшина, вовче лико, жимолость та ін. Трав'яний покрив утворюють анемона, проліска, підсніжник, папороть, осока волосиста та ін.

Вище поясу букових лісів (1200-1600 м н. р. м.) переважають хвойні ліси з ялини європейської (смереки) і ялиці білої. Крім того, на кам'янистих піщаних породах ростуть сосна звичайна, береза, а біля верхньої межі лісу – кедр. З листяних порід в ялинових лісах зрідка трапляються явір, горобина, берест. Підлісок в смерекових лісах виражений слабо – ростуть малина, чорниця, бруслиця і вовче лико. На узліссях і вздовж потоків – альпійська шипшина, бузина, жимолость та ін. Трав'яний покрив бідний і представлений квасеницею, папороттю, осокою, багато мохів і плаунів.

Під лісовою рослинністю повсюдне поширення мають бурі гірсько-лісові ґрунти, слабо-

середньо- і сильнокам'янисті, різної потужності залежно від характеру підстиляючих порід.

В лісових поясах місцями поширені вторинні післялісові луки ("царинки") з багатим травостоєм злакових – червона вівсяниця, лучний вівсянець тощо і різнотрав'я – дзвіночки, волошки, звіробій, тирлич та ін. В днищах річкових долин на зволжених місцях панують вільха сіра і чагарники з верби, шипшини, смородини з сильно розвиненим трав'яним покривом. Під ними сформувались дерново-підзолисті глейові та дерново-глейові ґрунти.

Вище хвойних лісів розташований субальпійський пояс чагарникового криволісся з гірської сосни ("жерепи"), що стелиться по землі і утворює важко прохідні зарості. Це перехідний пояс до субальпійських лук і пустищ, які представлені в Горганах крупнобриловими кам'яними розсипами ("греготами") з накопиченнями мохами і лишайниками. В субальпійському поясі ґрунтовий покрив розвинений слабо і представлений плямами гірсько-підзолистих і гірсько-лучних ґрунтів.

Велика лісистість території, багатий рослинний покрив, його надзвичайна різноманітність, наявність лук у лісовому поясі, в т.ч. й на гребнях хребтів, є вагомим рекреаційним чинником, зумовлює високу атрактивність і естетичну цінність ландшафтів.

Рекреаційні ресурси ландшафтних комплексів. Особливу рекреаційну цінність в Горганах мають не стільки окремі елементи і компоненти природи, скільки їх стійкі поєднання – ландшафтні комплекси. Ландшафтні рекреаційні ресурси, як відомо, це ділянки природи, на яких збереглися типові, рідкісні і цінні види рослинного і тваринного світу, території з унікальними пам'ятками природи. Це природні, слабозміннені території, що характеризуються мальовничістю, а також раціонально перетворені ділянки земної поверхні (наприклад, луки-царинки в лісовому поясі Карпат), які придатні для активного оздоровчого відпочинку і задоволення естетичних та інших духовних потреб людини. З цієї точки зору вся територія рекреаційних зон володіє значним ландшафтно-рекреаційним фондом площею 350 км^2 .

Рекреаційне використання ландшафтних комплексів супроводжується їх значним антропогенним перетворенням, тому, як свідчать розрахунки, в Українських Карпатах гранично допустимими рекреаційними навантаженнями на лісові ландшафти слід вважати в середньому 3,5 (листяні ліси) – 2,4 (ялинові ліси) рекреанти на 1 га площі [12]. Тому ландшафти Горган сьогодні можна вважати рекреаційною цілиною.

Значна розчленованість території зумовлює високу її ландшафтну різноманітність як на рівні ландшафтних місцевостей, так і, особливо, ландшафтних урочищ. Розглянемо специфіку найбільш характерних ландшафтних місцевостей Горган та їх рекреаційні можливості.

Долини рік зайняті улоговинно-терасовими, нижньо- і верхньотерасовими та гірсько-ущелиними місцевостями.

Улоговинно-терасові ландшафтні комплекси приурочені до розширених ділянок днищ долин основних рік і представлені заплавою, добре вираженими пологосхиловими терасами з буковими і вільхово-смереково-буковими лісами. В ряді місць вони заселені і освоєні під городи і сади.

Нижньо- і високотерасово-долинні ландшафтні комплекси представлені системою терас різних рівнів, які зайняті буковими лісами і вторинними луками. Вони також є освоєні під сінокоси, пасовища, дороги і частково орні землі.

Гірсько-ущелинні ландшафтні комплекси характерні для верхів'їв основних поперечних долин і поздовжніх другорядних приток, які прорізають потужні товщі пісковиків. Тerasи тут майже не виражені, русла порожисті, кам'яністі і стрімкі. З ними в Горганах пов'язані одні з найбільш екзотичні куточки дикої природи.

Долинні ландшафтні комплекси (за винятком гірсько-ущелинних) є досить сприятливими для розміщення рекреаційних об'єктів -- баз відпочинку, кемпінгів, ігрових майданчиків, місць відпочинку біля води тощо. Найбільшу площу займають ландшафтні місцевості лісистого низькогір'я і середньогір'я.

Низькогірні хвойно-листяні ландшафтні комплекси -- це гребені і схили хребтів до висот 900-1200 м н. р. м. Переважають тут букові ліси з домішкою дуба, смереки і явора на бурих слабощербистих гірсько-лісових ґрунтах.

Середньогірні ландшафтні комплекси поясу хвойних лісів приурочені до гребенів і крутих схилів середньогірних хребтів (до висоти 1600 м н. р. м.). Домінують ялицево-смерекові ліси, ліси із сосни звичайної і карпатської (остання відзначається особливою кроною із сріблястою корою стовбура та довгою темно-зеленою хвосою) на сильнокам'янистих породах.

Низькогірні і середньогірні ландшафтні місцевості є найбільш придатні для погулянок, пішохідного і гірськолижного туризму, збору ягід, грибів, лікарських рослин та мисливства.

Найвищі гіпсометричні рівні гірських масивів Сивулі, Довбушанки, Ігровця та інших займають відносно невеликі за площею, дуже екзотичні горганські субальпійські ландшафтні місцевості. Це гребені хребтів з виразно асиметричними схилами і вузькогребеневими вершинами, вкриті переважно кам'яними розсипами, на яких поширені чагарникові зарості із сосни гірської і зеленої вільхи. Відвідання цих місцевостей із рекреаційними цілями можливе лише в супроводі досвідчених інструкторів, що зумовлено їх віддаленістю, висотним положенням і складністю пересування по кам'яних розсипах. Однак саме вони є найбільш атрактивними з точки зору пішохідного туризму.

Загалом можна зробити висновок, що ландшафтні комплекси Горган відзначаються високою різноманітністю, складністю, важкодоступністю і водночас багатством рекреаційних ресурсів (кліматичних, водних, біотичних і ландшафтних), придатних для різних видів відпочинку -- санаторно-курортного лікування, пішохідного, гірськолижного, водного туризму тощо.

Подальші наукові досліджень в Горганах для цілей рекреації повинні бути спрямовані на обґрунтування і всестороннє великомасштабне вивчення територій нових рекреаційних зон, якими можуть бути Гутинська в басейні р. Бистриця Солотвинська і Мізунька в басейні р. Свіча. Основою дослідження буде суцільне польове картографування природних умов і рекреаційних ресурсів всієї території зон в масштабі 1:50 000, картографування ключових ділянок в масштабах 1:25000, 1:10000 і 1:5000, а також складання планів на окремі майбутні рекреаційні об'єкти.

Література

1. Геренчук К.И., Гаманюк Т.И. Территориально-рекреационные системы Черновицкой области // Физ. география и геоморфология. -- 1977. -- Вып. 18. -- С. 109-116.
2. Геоэкология Украины / Зб. наук. праць. -- Киев: Манускрипт, 1993. -- 1993. -- 117 с.
3. Гори і люди (в контексті сталого розвитку) / Матеріали міжнародної конференції. -- Рахів, 2002. -- Т. I. -- 509 с.
4. Жук П.В. Экономическая оценка природно-рекреационного потенциала Карпатского региона УССР / Автореф. дис. канд. экон. наук. -- Львов, 1985. -- 18 с.
5. Кузык С.П. Социально-экономические проблемы развития туризма (на примере Карпатского региона УССР) / Автореф. дис. канд. экон. наук. -- Львов, 1986. -- 21 с.
6. Мельник А.В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження. -- Львів, 1999. -- 286 с.
7. Національні природні парки: проблеми становлення і розвитку / Матеріали міжнародної конференції. -- Яремче, 2000. -- 405 с.
8. Недашковская Н.Ю. Рекреационная система Советских Карпат. -- Киев, 1983. -- 117 с.
9. Тарас Я.Н. Принципы формирования курортно-рекреационных систем с учетом расселения (на примере Украинских Карпат) / Автореф. дис. канд. архит. -- М., 1980. -- 17 с.
10. Украинские Карпаты: Атлас туриста. -- М.: ГУГК, 1987. -- 151 с.
11. Украинские Карпаты: Экономика / Долишний М.И. и др. -- К.: Наук. думка, 1988. -- 223 с.
12. Украинские Карпаты: Природа / Голубець М.А. и др. -- К.: Наук. думка, 1988. -- 208 с.

